

El dret a decidir avui a Catalunya a la llum de la Doctrina Social de l'Església

Xavier Morlans
(Facultat de Teologia de Catalunya)
Barcelona 7 de juliol de 2014

1. Què és una nació? Què és un Estat? Com es relacionen ambdós?

Hi ha fonamentalment dues teories:¹

- a) Hi ha la interpretació *racionalista* del dret natural que considera l'ésser humà com un individu desvinculat dels seus llaços socials. Cada individu té, per naturalesa, drets i deures inalienables que l'Estat ha de respectar. L'Estat és un sistema jurídic i tècnic d'organització política basat en el consens dels ciutadans, sense necessitat d'apel·lar a elements anteriors, com serien la cultura, la llengua o la història comuna. Margaret Tachter representava molt bé aquesta postura quan deia: “*No existeixen les ciutats, només existeixen els ciutadans individuals*”.

Aquesta postura racionalista s'ha vist potenciada en els darrers anys per l'onada postmoderna que ha portat a una autèntica apoteosi del “jo” sense vinculacions socials. Aquesta actitud conflueix amb un suposat cosmopolitisme o universalisme que s'expressa amb la frase: “*Jo no sóc nacionalista, jo sóc ciutadà del món*”.

- b) En contra hi ha la interpretació més atenta a la condició *històrica, orgànica i concreta* de la persona que afirma que l'ésser humà és primàriament part d'una comunitat (família, poble o ciutat, nació) determinada per la llengua i la cultura pròpies. L'Estat és la forma jurídica d'una o de diverses comunitats nacionals.

2. Què hi diu la Doctrina Social de l'Església?

La Doctrina Social de l'Església, com que té la principal font d'inspiració en la història de la revelació de Déu en el poble d'Israel i en l'encarnació de Jesucrist al servei de tota la humanitat, es decanta clarament per la *segona posició*. En efecte, en el núm. 149 del *Compendi de la Doctrina Social de l'Església* (publicat l'any 2004)² s'afirma:

¹. Joan COSTA, *Sessió sobre el dret a decidir*, Acte al Col·legi d'Advocats de Barcelona, organitzat per la Federació de Cristians de Catalunya, 30 d'octubre de 2012 (*Pro manuscripto*).

². CONSELL PONTIFICI DE LA JUSTÍCIA I DE LA PAU, *Compendi de la doctrina social de l'Església*, Barcelona: Claret 2005.

“La persona és constitutivament un ésser social, perquè així l’ha volgut Déu que l’ha creada. (...) La vida social no és, doncs, extrínseca a l’home: aquest no pot créixer ni realitzar la seva vocació si no és en relació amb els altres.”

La forma cristiana d’entendre què és l’ésser humà plasmada en la Doctrina Social de l’Església catòlica, proposa que cada ésser humà té una dimensió col·lectiva constitutiva que es desplega formant cercles concèntrics. Així apareixen:

- a) el matrimoni i la família,
- b) la tribu, el clan, el municipi o la ciutat, i
- c) el poble o **nació** configurada per *un territori, una cultura, una llengua, una història, una consciència i una voluntat col·lectiva* expressades amb el llenguatge dels símbols (poesia, relats mitificats, llegendes, música, cançó) o amb el llenguatge reflexiu de la teoria política.

I pel que fa a la nació, el *Compendi de la doctrina social de l’Església* en el núm. 157 afirma que té:

- a) «Un dret fonamental a l’existència»;
- b) Dret a la «pròpia llengua i cultura, mitjançant les quals un poble expressa i promou la seva “sobirania” espiritual»;
- c) Dret “a modelar la pròpia vida segons les tradicions pròpies,
- d) excloent, naturalment, tota violació dels drets humans fonamentals i, en particular, l’opressió de les minories»; i
- e) Dret a «construir el propi futur proporcionant a les generacions més joves una educació apropiada».

En múltiples ocasions els més alts representants de l’Església, els diversos papes del segle XX, han repetit i explicitat aquesta doctrina.

Així, Joan Pau II pronuncià un discurs memorable davant l’*Assemblea General de les Nacions Unides, el dia 5 d’octubre de 1995, amb ocasió del cinquantè aniversari* de l’esmentat organisme.

“Sobre aquest fonament antropològic es basen també «els drets de les nacions», que no són altra cosa que els «drets humans» considerats en aquest específic nivell de la vida comunitària. Una reflexió sobre aquests drets certament no és fàcil, tenint en compte la dificultat de definir el concepte de «nació», que no s’identifica a priori i necessàriament amb l’Estat. És, tanmateix, una reflexió inajornable, si hom vol evitar els errors del passat i proveir a un just ordre mundial.

El seu dret a l’existència és certament el pressupòsit dels altres drets d’una nació: ningú, doncs –ni un Estat, ni una altra nació ni cap organització

*internacional– no està mai legitimat a afirmar que una determinada nació no és digna d’existir.”*³

3. Catalunya és o no és una nació?

El magisteri dels bisbes de Catalunya és molt clar en aquesta qüestió. En la carta pastoral *Arrels cristianes de Catalunya*, publicada l’any 1985 i ratificada en el document *Al servei del nostre poble*, publicat el 2011, afirmen:

*“Com a bisbes de l’Església a Catalunya, encarnada en aquest poble, donem fe de la realitat nacional de Catalunya, afaiçonada al llarg de mil anys d’història, i també reclamem per a ella l’aplicació de la doctrina del magisteri eclesial: els drets i els valors culturals de les minories ètniques dins d’un Estat, dels pobles i de les nacions o nacionalitats han de ser respectats i, fins i tot, promoguts pels Estats, els quals de cap manera no poden, segons dret i justícia, perseguir-los, destruir-los o assimilar-los a una altra cultura majoritària.”*⁴

4. Catalunya, en el context de la seva relació amb Espanya, té dret a decidir el seu futur polític com a nació?

4.1. Què hi diu el magisteri de l’Església

- a) La *Doctrina Social de l’Església* enuncia principis generals, recomana sempre obrar amb discerniment i no es pronuncia sobre els casos concrets. En la pràctica, en les darreres dècades, la postura del Vaticà d’entrada ha estat respectar l’*statu quo* –la situació vigent– i en tot cas després dels fets consumats ha reconegut noves nacions com Eslovènia i Croàcia.
- b) En la recent entrevista concedida pel papa Francesc al periodista Enrique Cymerman, va distingir entre independència per *emancipació* (el cas de les colònies americanes que es van emancipar dels Estats europeus) i independència per *secessió*, posant per exemple el cas de l’antiga Iugoslàvia.

3. Cf. Antoni M. ORIOL I TATARET, *Nació i Magisteri Pontifici*, Barcelona: Proa 2007.

4. ELS BISBES DE CATALUNYA, *Arrels cristianes de Catalunya*, Barcelona: Claret 1985, pp. 10-11; ID., *Al servei del nostre poble*, Barcelona: Claret 2011, pp. 6-7. Cf. Joan COSTA, *Nació i nacionalismes. Una reflexió en el marc del magisteri pontifici contemporani*, Barcelona: Proa 2000.

Referint-se a Catalunya va dir que cal estudiar molt bé cas per cas. I deia textualment: “La secessió d’una nació sense un *antecedent d’unitat forçosa* s’ha d’agafar amb moltes pinces i analitzar-la en tots els aspectes”.⁵

Això és el que estem fent en els darrers anys estudiar molt bé el nostre cas, Catalunya, i analitzar-lo en tots els aspectes, amb moltes pinces i amb tota la cura que cal.

En la relació d’Espanya amb Catalunya, hi ha hagut antecedents d’una pretensió d’annexió per la força? ¿Com s’han de qualificar quatre segles de pràctica sistemàtica d’intent d’assimilació de Catalunya a l’Espanya de matriu castellana? La invasió de Catalunya per part de l’exèrcit borbònic, el 1714, ara fa justament tres-cents anys, anul·lant les llibertats del poble català és un antecedent de pretensió d’annexió forçosa o no? La dictadura de Primo de Rivera (1923-1931), reprimint una vegada més la llengua i la cultura catalana, és un antecedent de pretensió d’annexió forçosa o no? L’entrada de l’exèrcit franquista a Catalunya, amb l’abolició de l’Estatut del 32 i quaranta anys de persecució de la llengua i de la cultura catalana, és un antecedent de pretensió d’annexió forçosa o no? La campanya sistemàtica de grups polítics i mediàtics molt potents en contra de l’afirmació de la identitat nacional de Catalunya és una pretensió present d’annexió forçosa o no?⁶

- c) Els bisbes espanyols –en els seus documents *Valoración moral del terrorismo* (2002) i *Orientaciones morales ante la situación actual de España* (2006)– donen a entendre que *Espanya està formada per diverses nacions*, a les quals intenten mostrar que no tenen dret a decidir unilateralment. En el núm. 28 del primer document afirmen:

*“Las naciones, en cuanto ámbitos culturales del desarrollo de las personas, están dotadas de una “soberanía” espiritual propia y, por tanto, no se les puede impedir el ejercicio y cultivo de los valores que conforman su identidad. Esta “soberanía” espiritual de las naciones puede expresarse también en la soberanía política, pero ésta no es una implicación necesaria. Cuando determinadas naciones o realidades nacionales se hallan legítimamente vinculadas por lazos históricos, familiares, religiosos, culturales y políticos a otras naciones dentro de un mismo Estado **no puede decirse que dichas naciones gocen necesariamente de un derecho a la soberanía política.**”*

Més endavant, en el núm. 29, posen com a raó per limitar el dret a la sobirania política d’aquests nacions, el *bé comú* de la comunitat cultural i

5. *La Vanguardia*, 13 de juny de 2014.

6. Cf. J. BENET, *L’intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*, Publicacions de l’Abadia de Montserrat 1995.

política de la qual formen part (és a dir l'Estat espanyol o la supra-nació espanyola).

4.2. Què respondre-hi?

Aquí cal obrir una reflexió sobre què és el bé comú. Per bé comú el *Compendi de la Doctrina Social de l'Església* entén: «*la suma d'aquelles condicions de la vida social que permeten, tant a les col·lectivitats com a cada un dels membres, d'assolir amb més perfecció i rapidesa la pròpia perfecció*» (núm. 164).

El respecte al bé comú suposa, en primer lloc, el respecte de la *persona* com a tal. En nom del bé comú, els poders públics tenen obligació de respectar els drets fonamentals i inalienables de la persona humana.

Però la definició de bé comú parla també del be comú *de les col·lectivitats*, de manera que, anàlogament a com el bé comú suposa la defensa i promoció del desenvolupament ple de cada persona, també el bé comú ha de respectar i promoure la plena realització de les col·lectivitats (nacions) a les quals pertanyen aquests individus. De manera que l'Estat, en la seva obligada recerca del bé comú, és en funció de les persones, les famílies i les nacions, i no a l'inrevés (les persones, famílies i nacions en funció de l'Estat).

Retrobem aquí la gran coherència de la Doctrina Social de l'Església: de la mateixa manera que defensa el dret dels pares a regir l'educació dels fills per sobre de l'Estat, també defensa el dret de les nacions al seu lliure i ple desenvolupament per sobre de l'Estat. Família i nació son realitats, segons la Doctrina Social de l'Església “anteriors” i a la seva manera “superiors” a l'Estat, per què responen a l'estructura constitutiva més pròpiament humana de la sociabilitat de l'ésser humà.

Almenys cal concedir que el concepte de bé comú *no és unívoc*. Afirmar que cal defensar el bé comú no duu com a resultat una única manera d'articular el bé comú. Els bisbes espanyols reconeixen que Espanya està formada per diverses nacionalitats amb la seva personalitat històrica, però quan es tracta del bé comú retallen, de fet, el dret fonamental al ple desenvolupament de les altres nacions que formen Espanya. En un diàleg fratern caldria poder aclarir aquest punt clau sobre la manera d'entendre l'articulació justa del bé comú a tenor del reconeixement dels drets complerts de les nacions segons la Doctrina Social de l'Església.

5. La nostra reflexió teològica i filosoficopolítica a l'entorn del dret a decidir a Catalunya avui, té elements comuns amb la filosofia de l'alliberament d'arrel cristiana propugnada per la comunitat de teòlegs d'Argentina.

La revista *Documents d'Església*, editada pel monestir de Montserrat, en el seu número 1043 (1 març 2014) publica la traducció al català d'una interessant síntesi del pensament del jesuïta i teòleg argentí Juan Carlos Scannone (de vuitanta-dos anys), publicada abans a la revista oficiosa del Vaticà *La Civiltà Cattolica* (núm. 3920 del 19 d'octubre del 2013).

En aquest article, l'autor, pioner en la formulació d'aquesta filosofia de l'alliberament a l'Argentina dels anys setanta, descriu els signes del que anomena la “nova qüestió social”, caracteritzada per la globalització promoguda segons el “pensament únic” neoliberal. Aquest suposa un veritable atac a la humanitat, un atac a allò humà com a tal. Unes de les conseqüències més funestes d'aquest atac és l'exclusió fora del sistema econòmic global de milions de persones, de desenes de països i fins i tot de continents sencers (com l'Àfrica subsahariana), amb la desocupació estructural i la precarització del treball.⁷ Es tracta de la cultura del “descartament” denunciada també pel papa Francesc a *Evangelii Gaudium* núm. 53.

Una altra forma d'atac a allò humà com a tal, efecte d'aquesta globalització despietada, és també el fet que la política es posa al servei dels poders econòmics i financers, i que la cultura promoguda per aquests a través dels mitjans de comunicació de masses ofega *les cultures dels pobles*, tractant d'imposar una *uniformització de pautes i conductes*.⁸

En canvi, com a signes positius dels temps, Scannone –que representa el grup de teòlegs argentins amb els quals que va treballar amb l'arquebisbe Jorge Mario Bergoglio–, assenyala com l'amenaça a allò que és humà com a tal ha fet sorgir arreu una major consciència dels drets humans, no sols *civils i polítics*, sinó *també socials i culturals*, i l'emergència de la *societat civil* com a diferent de l'Estat i el mercat, fins a constituir-se en *un nou agent del bé comú* tant nacional com internacional.

Crec que la situació del procés a Catalunya pot rebre molta llum d'aquesta *filosofia de l'acció històrica* –defensada també a finals dels noranta per filòsofs personalistes tan sòlids i seriosos com Jean Ladrière de Lovaina. Aquesta filosofia, per una banda, intenta criticar els supòsits ideològics –fins i tot pseudofilosòfics– del pensament únic neoliberal dominant. I així desemmascara aquell fals cosmopolitisme o universalisme –“jo no sóc nacionalista, jo sóc ciutadà del món”– que, de fet, a la pràctica, imposa una de les cultures dominants –l'anglesa, l'espanyola de matriu castellana...– a les cultures minoritàries, i prolonga pràctiques seculares de domini colonial ara de manera

7. J. C. SCANNONE, *La filosofia de l'alliberament*, *Documents d'Església*, 1043 (1 març 2014), pp. 182-183.

8. *Ibid.*, p. 183.

més sofisticada.⁹ Aquesta filosofia de l'acció històrica intenta, a més, “elevant a concepte” la situació – en el nostre cas, la relació entre Espanya i Catalunya – per discernir-la, interpretar-la, comprendre-la i il·luminar els camins de la seva superació.¹⁰

6. Defensar el dret de Catalunya a decidir el seu futur polític és una opció plausible, raonada i conseqüent que troba molta resistència i incomprensió

Queda clar que en aquesta qüestió, com en d'altres qüestions importants de la vida social –per exemple, l'opció capitalista per la llibertat absoluta de mercat o l'opció social pel necessari control del mercat per part de l'Estat– no es pot somiar un acord amb una sentència clara i distinta que deixi les coses ben establertes per sempre més i que ens dispensi de l'esforç de reflexionar, d'argumentar i de defensar allò que creiem just. Tant en l'àmbit civil com en l'intraeclesial, sostenir aquesta postura demana fermesa, paciència i audàcia.

Creure que Catalunya com a nació té el dret a decidir ara el seu futur és una opció fonamental, una convicció moral i política que, però, no resulta evident a tothom. A Catalunya per raons ideològiques, històriques, socials, afectives i culturals, hi ha actualment entre un 20 i un 25 per cent dels seus ciutadans que no senten Catalunya com una nació en els termes aquí exposats. Constatem que una part d'aquesta minoria és catòlica. Ho respectem; però creiem que la Doctrina Social de l'Església, aquí breument exposada, i la seva aplicació a Catalunya donen molt de si per a un diàleg fratern, obert a la veritat i a la justícia.

Precisament per a poder conviure fraternalment, tot respectant la minoria, necessitem saber clarament quines són les posicions majoritàries i minoritàries en aquest tema. Hi ha grups que apel·len constantment a una suposada gran majoria silenciosa que no compartiria aquesta convicció fonamental sobre la identitat nacional de Catalunya. Per poder conviure respectant la minoria, necessitem, doncs, saber la posició de cada ciutadà que així ho vulgui mostrar. Per higiene social després de quatre-cents anys de relacions conflictives i de quaranta anys de democràcia “vigilada” necessitem una *consulta* com a mínim de caire *indicatiu*, clarificadora de la situació i que permeti abordar el futur amb dades reals, per tal de continuar un diàleg constructiu que ens porti a un futur de convivència i respecte, més lliure i realment més fratern.

⁹ Es tracta d'un plantejament realment pervers (no se sap si de forma intencionada o inconscient): Aquest pensament únic neoliberal per una banda invita a viure una ciutadania universal directa tot ridiculitzant com a anacrònic i sensibler el nacionalisme reemergent (el català, per exemple) i, per altra banda, en la pràctica, segueix imposant el nacionalisme dominant que, de tant interioritzat que està en el dominador i en una part dels dominats, ja no cal ni mencionar-lo ni molt menys justificar-lo (per exemple, el nacionalisme espanyol).

10. Ibid., p. 185.

7. Què hi podem aportar els cristians a aquest procés que es viu a Catalunya?

L'esforç de diàleg, d'argumentació ben articulada i de defensa de posicions cíviques i polítiques que tot aquest procés comporta i comportarà no serà fàcil. La resistència pertinaç a les justes aspiracions d'una gran majoria de ciutadans de Catalunya pot comportar moments d'impas, que ens portin a la crispació, o moments fins i tot de retrocés que comportin temptacions de frustració i de passotisme.

Els cristians, iguals a tots els altres en recursos de diàleg, d'argumentació i de militància social i política, tenim, però, una mena de "recurs extra" que podem i hem d'aportar a tothom qui ho vulgui. Nosaltres, que lluitem amb tota la força i amb tota la convicció, per uns objectius humans, socials, cívics i polítics de millora i de ple desenvolupament, comptem, tanmateix, amb una *presència acompanyant* i un *horitzó últim* que doten a totes les nostres accions i vicissituds històriques d'una dimensió transcendent. Una dimensió que, lluny d'afeblir el nostre compromís humà, li dóna encara una especial intensitat i profunditat.

Tenim, i oferim a qui vulgui i pugui acceptar-ho, la companyia amorosa i reconfortant d'aquell Déu Crucificat-Ressuscitat que porta al seu cos les ferides de la nostra humanitat i que ens promet la victòria final de la veritat, del bé, i de la justícia, i la reconciliació universal de tots els éssers humans *en un cel nou i en una terra nova* (Ap. 21,1). Aquesta Presència i aquesta confiança ajuden molt a viure i a mantenir, fins i tot en els moments més difícils, una gran esperança.